

บทที่ 2

ทฤษฎีและแนวความคิด

ในบทนี้จะศึกษาถึงแนวความคิดที่เกี่ยวกับการขยายตัวของเมืองในพื้นที่ชานเมือง แนวความคิดเกี่ยวกับ Rural-Urban Fringe ประเภทของชุมชน ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาจะทำให้ทราบถึงผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่อพื้นที่ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ซึ่งจะนำไปสู่การเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาและเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ศึกษาต่อไป

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการขยายตัวของเมือง

การเจริญเติบโตของเมืองมี 2 ลักษณะคือ ลักษณะการขยายตัวออกไปในแนวตั้ง (Upward) และการขยายตัวจากจุดศูนย์กลางในแนวราบ (Outward) ซึ่งการขยายตัวในแนวราบเป็นสาเหตุของการบุกรุกพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง ทั้งนี้เนื่องจากเขตชานเมืองได้รับการจัดสร้างสาธารณูปโภค สาธารณูปการขั้นพื้นฐานไว้บ้าง ประกอบกับเขตชานเมืองมีสภาพแวดล้อมที่ดี และราคาที่ดินที่ไม่สูงมากนักจึงเหมาะกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว โดยการขยายตัวของเมืองมักเริ่มจากการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและค่อยๆ รุกกล้าเข้าไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมรอบๆ เมือง ซึ่งไม่สามารถควบคุมทิศทางการขยายตัวของชานเมืองได้ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองออกไปอย่างไม่มีทิศทาง (Urban Sprawl) เข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม

ปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของเมืองประกอบไปด้วยปัจจัยที่สำคัญ 2 ปัจจัย ได้แก่ (Suwattana Thadaniti, 1996)

1. ปัจจัยแรงบุกรุก (Invasion Forces) เป็นปัจจัยที่ผลักดันการพัฒนาในพื้นที่ชานเมืองให้มีสภาพความเป็นเมือง ประกอบด้วย

1.1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ โดยเฉพาะด้านสาธารณูปโภคที่สำคัญ คือ ถนน เนื่องจากถนนเป็นปัจจัยชี้้นำการพัฒนาอย่างรวดเร็ว การพัฒนาจะเกิดขึ้นตาม

แนวถนน และถ้าพื้นที่ที่มีความพร้อมในด้านสาธารณูปโภคอื่นๆ ได้แก่ ไฟฟ้า ประปา และระบบสาธารณูปการต่างๆ แล้วจะทำบริเวณดังกล่าวเกิดความเจริญของพื้นที่เมืองขึ้น

1.2 นักพัฒนา เป็นผู้ลงทุนซื้อที่ดินที่มีการสร้างโครงข่ายคมนาคมผ่านที่ดินนั้นๆ และยังเก็บกักที่ดินเพื่อเก็งกำไร

1.3 มาตรการการควบคุมพื้นที่ของรัฐบาล การที่มาตรการบางมาตรการมีลักษณะไม่ชัดเจน เปิดโอกาสให้นักพัฒนาที่อาศัยช่องว่างทางกฎหมาย นำมาพัฒนาพื้นที่ให้มีลักษณะตามที่นักพัฒนาต้องการ โดยปราศจากการควบคุมดูแลจากภาครัฐ

นอกจากนี้ปัจจัยแรงบวกจะมีผลอย่างมากเมื่อจำนวนประชากรและความหนาแน่นประชากรเพิ่มขึ้นในเขตพื้นที่เมือง ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดความต้องการพื้นที่ที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ชนบทชานเมือง ที่จะเป็นพื้นที่ที่มีความต้องการสูงในการจัดสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง จึงทำให้เกิดความต้องการพื้นที่ชานเมือง ที่มีราคาต่ำและยังมีพื้นที่อีกเป็นจำนวนมากที่สามารถนำมาพัฒนาได้

2. ปัจจัยแรงต้าน (Resistant Forces) เป็นปัจจัยที่ต้านการพัฒนาที่ไม่เป็นระเบียบ เพื่อไม่ให้พื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว แรงต้านจึงเป็นปัจจัยที่จะควบคุมการพัฒนาให้เป็นไปอย่างเป็นลำดับขั้นตอน

2.1 เจ้าหน้าที่จากภาครัฐ เป็นเจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการควบคุมดูแลพื้นที่ตามพระราชบัญญัติการผังเมือง และจะต้องรักษาระเบียบแบบแผนนโยบายตลอดจนมาตรการอย่างเคร่งครัด เพื่อจัดระบบระเบียบการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมให้เป็นตามผังเมืองรวม

2.2 นักวางแผน เป็นผู้ศึกษาข้อมูลทางผังเมืองอย่างละเอียดรอบคอบ รวมทั้งศึกษางานวิจัยโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อนำมาประกอบการวางแผนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดทางด้านผังเมือง รวมทั้งการเสนอแนะวิธีและมาตรการเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

2.3 ประชาชนและเกษตรกร ผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ จะเป็นผู้ต่อต้านการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อส่วนรวมและท้องถิ่น

นอกจากนี้การใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมืองถ้าไม่มีการควบคุมอย่างจริงจังจะส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเป็นพื้นที่เมืองอย่างรวดเร็ว ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของเมืองที่เข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง นั้นคือ

1. การพัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคม โดยเฉพาะทางด้านที่เชื่อมต่อกันระหว่างเขตชั้นในกับชานเมืองและจังหวัดรอบๆ
2. การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านจำนวน ความหนาแน่น และอัตราการเพิ่มประชากร เนื่องจากมีการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัดต่างๆ
3. การพัฒนาและการลงทุนในด้านที่อยู่อาศัย
4. การจำกัดการขยายตัวของอุตสาหกรรมในเขตเมือง ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองไปสู่ชานเมืองมากขึ้น
5. การย้ายสถานที่ราชการออกสู่ชานเมือง

สาเหตุทั้ง 5 ประการดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญให้เขตชานเมืองมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการปรับปรุงและขยายโครงข่ายการสัญจรระหว่างพื้นที่กรุงเทพมหานครและจังหวัดรอบนอกซึ่งเป็นปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ลักษณะนี้จะกระตุ้นให้เกิดการสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมเป็นแนวยาวไปตามสองข้างทางถนนสายสำคัญซึ่งตัดผ่านพื้นที่ชานเมือง ประกอบกับที่ดินในเขตชานเมืองราคาไม่สูงนักเมื่อเทียบกับเขตเมืองชั้นใน โอกาสหรือความเป็นไปได้ในการพัฒนาจึงมีสูง จึงทำให้มีประชากรอพยพเข้ามาสู่เขตชานเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ผลกระทบที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชานเมือง คือ การสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมเป็นจำนวนมาก โดยถูกแทนที่ด้วยการตั้งถิ่นฐานแบบเมือง และการที่เมืองเติบโตโดยรุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองที่ไม่มีการควบคุมการเติบโตนั้น จะเป็นการเพิ่มปัญหาของเมือง เช่น ปัญหาการจราจร ที่เกิดจากการเดินทางเชื่อมโยงระหว่างที่อยู่อาศัยย่านชานเมืองกับศูนย์กลางเมือง ปัญหาการจัดการด้านสาธารณูปโภคของรัฐที่ไม่เพียงพอและทั่วถึง เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานที่กระจุกกระจาย ไม่เป็นระเบียบ และปัญหาความขัดแย้งในการใช้ที่ดินต่างประเภทกัน ทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ เช่น การปล่อยน้ำเสียของชุมชนหมู่บ้านจัดสรร เกิดความเสียหายแก่พื้นที่เกษตรกรรม นอกจากนี้ยังมีปัญหาทางด้านสังคม คือ เมื่อเกษตรกรถูกบุกรุกที่ดินทำกินหรือขายที่ดินให้กับนายทุน ทำให้เกษตรกรจะต้องปรับตัวเพิ่มขึ้น เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่

ส่วนเกษตรกรที่เช่าที่ดินนั้น เมื่อไม่มีที่ดินในการประกอบอาชีพ จึงอยู่ในสภาพที่ว่างงาน ไร้ที่อยู่อาศัย

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับ Rural-Urban Fringe

ลักษณะของ Rural-Urban Fringe เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมแตกต่างกัน (Heterogeneity) มีลักษณะร่วมของการใช้ที่ดินแบบชนบทและเมืองผสมกัน มีการปรับเปลี่ยนระหว่างเมืองและชนบท (Transition Zone) หรือกล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในรอยต่อของเมือง หรือเป็นเขตติดต่อยกเว้นเมืองและชนบท เป็นบริเวณที่สิ้นสุดของพื้นที่เมืองที่เกิดจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของพื้นที่เมือง อาจมาจากการขยายตัวตามเส้นทางคมนาคมระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ทำให้เกิดพื้นที่ที่เกิดการปรับเปลี่ยน (Transition Zone) ระหว่างวิถีชีวิตแบบชนบทมาเป็นเมือง และมีการตั้งถิ่นฐานอย่างเบาบาง การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยของเกษตรกร สลับกับการบุกรุกของพื้นที่เมือง ทำให้พื้นที่ชานเมืองมีลักษณะแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ชานเมือง

นอกจากนี้ ขอบของ Rural-Urban Fringe เป็นพื้นที่ไม่หยุดนิ่ง ซึ่งรองรับการกระจายนวัตกรรมจากตัวเมืองอย่างต่อเนื่องและมีการพัฒนาที่เกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง จึงยากที่จะแยกพื้นที่นี้ออกจากศูนย์กลางการเจริญเติบโตของเมือง ประกอบกับจำนวนประชากรและการใช้ที่ดินมีความยืดหยุ่นสูงเปลี่ยนแปลงได้ง่าย

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นเป็นลักษณะพื้นที่ของเขตสายไหม โดยมีสภาพเป็นแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท มีระบบคมนาคมที่สะดวกในการเข้าถึง จึงทำให้มีประชากรย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งกลุ่มประชากรใหม่ที่ย้ายเข้ามาอยู่ มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับปานกลางจนถึงระดับสูง มีงานทำที่แน่นอนมั่นคง จึงทำให้เกิดผลกระทบทางสังคมต่อชุมชนดั้งเดิม ที่ส่วนใหญ่ยังเป็นเกษตรกรที่อยู่ตามริมคลองที่เคยใช้สัญจรและใช้ลำคลองเพื่อการเกษตร จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจในการศึกษาครั้งนี้

2.3 ประเภทของชุมชน

โดยทั่วไปชุมชนมีอยู่ 2 ประเภทคือ ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท มีตัวแปรมากมายที่ใช้แยกประเภทของสองชุมชนนี้ เช่น ขนาด ความหนาแน่น ลักษณะทางนิเวศวิทยา สถานะทางกฎหมาย ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นหลัก

Poplin (1972) พิจารณาความแตกต่างกันของชุมชนสองประเภทนี้จาก

1. ความแตกต่างด้านประชากร พิจารณาจากขนาดของประชากร และการพิจารณาความหนาแน่นของประชากร

2. ความแตกต่างทางด้านนิเวศวิทยา พิจารณาจากลักษณะพื้นที่โดยรอบ (Hinterland) ของชุมชนและความสัมพันธ์ของประชากรกับพื้นที่โดยรอบ ใน 3 ลักษณะ คือ

ก. มีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ข. มีความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงการพึ่งพาทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองกับพื้นที่โดยรอบที่ทำการค้า อุตสาหกรรม และเกษตรกรรมอยู่แล้ว

ค. เกี่ยวข้องกับอิทธิพล จากสื่อสารมวลชน ที่มีผลต่อค่านิยม ทัศนคติ และความรู้ของประชากรในชุมชนเมืองมากกว่าชุมชนชนบท

3. ความแตกต่างทางด้านสังคมวัฒนธรรม มีนักทฤษฎีเสนอว่าความแตกต่างระหว่างชุมชนเมืองกับชนบทนั้นอยู่ที่

ก. การไม่รู้ว่าเป็นใคร ในชุมชนเมืองมีมากกว่าในชุมชนชนบท

ข. การแบ่งงานกันทำ ในชุมชนเมืองมีมากกว่าในชุมชนชนบท

ค. ความหลากหลายของประชากรและองค์การตลอดจนสมาคมต่างๆ ในชุมชนเมืองมีมากกว่าในชุมชนชนบท

ง. ความสัมพันธ์ในชุมชนเมือง เป็นแบบไม่เป็นกันเองและถูกกำหนดอย่างเป็นทางการ

จ. คนในชุมชนเมืองจะถูกจัดอันดับสถานะทางสังคม โดยดูจากข้าวของเครื่องใช้ที่แสดงฐานะภายนอกที่มองเห็น

2.4 ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

Robert Nisbet (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2529) ไว้ดังนี้ ได้กล่าวถึงข้อสมมติของการเปลี่ยนแปลงว่า เป็นเรื่องธรรมชาติ (Change is natural) เปลี่ยนแปลงเป็นอยู่ตลอดเวลา (Change is immanent) เปลี่ยนแปลงเป็นการต่อเนื่อง (Change is continuous) เปลี่ยนแปลงเป็นแบบเดียวกัน (Change is uniform) และการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งจำเป็น (Change is necessary) เพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (นิเทศ ดินณะกุล, 2546) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่างๆ ของวิธีการดำรงชีวิต หรือเรียกสั้นๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ต้องมีผลสะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลแตกต่างกันไปจากที่เคยเป็นอยู่มาแต่เดิม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมหรือของรูปแบบของความสัมพันธ์และการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาท ระเบียบแบบแผน ค่านิยมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนมากและเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกันของสิ่งต่างๆ ในโครงสร้าง รวมทั้งความสัมพันธ์กับปัจจัยที่ไม่ใช่ทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา ประชากรและเทคโนโลยี เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นย่อมเกิดขึ้นในระดับกลุ่มบุคคล และในระดับสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการเมือง และสถาบันเศรษฐกิจ ฯลฯ

2.5 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน ขึ้นกับปัจจัยภายใน (Internal or Sociogenic factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors)

ปัจจัยภายใน คือ องค์ประกอบที่เป็นโครงสร้างของสังคมนั้น ได้แก่ จำนวนประชากร ประชากรที่เพิ่มขึ้นย่อมทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป การแข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ การขัดแย้งระหว่างกลุ่ม (ในเรื่องอุดมการณ์ และความไม่เท่าเทียมกัน) ผู้นำของสังคม (ที่นำการเปลี่ยนแปลง) และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เป็นต้น

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมภายนอก เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดั้งเดิมที่มีจารีตประเพณีเดิมไปสู่สังคมสมัยใหม่ เพื่อการพัฒนาหรือการขยายตัวของชุมชน ทำให้เกิดลักษณะผสมของชุมชนคือ มีทั้งวัฒนธรรมหรือเทคโนโลยีทั้งเก่าและใหม่ เป็นระยะที่ก่อให้เกิดความสับสนที่ต้องพยายามปรับตัว ซึ่งเรียกว่าสังคมนะยะเปลี่ยนผ่านโดยกระบวนการทำให้ทันสมัย

2.6 ผลกระทบที่เกิดจากการขยายตัวของที่อยู่อาศัย

ผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นการขยายตัวของชุมชน โดยเมืองหรือชุมชนจะมีการเติบโตและขยายออกไป แม้ขยายออกไปทุกทิศทุกทางตามเส้นทางคมนาคมที่มีการพัฒนาและตัดผ่านเข้าไปถึง การขยายตัวของเส้นทางคมนาคมไปยังชานเมืองเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการพัฒนาเป็นบริเวณที่พักอาศัย

1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม

จะทำให้ประชากรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้นสำหรับประชากรที่ประกอบอาชีพค้าขายในเขตพื้นที่ชุมชนใหม่ที่ขยายตัวเพิ่มขึ้น และเกิดความสะดวกรบายในการดำรงชีวิตในเมืองมากขึ้น แต่ผลในแง่ลบก็มีเช่นกัน คือ การขยายตัวของที่อยู่อาศัยออกไปยังบริเวณพื้นที่ชานเมือง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและที่ว่างนั้น จะทำให้มูลค่าที่ดินมีราคาสูงขึ้น นายทุนหรือนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์จะซื้อที่ดินไว้เพื่อการเก็งกำไรในอนาคต จึงก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงอาชีพของเกษตรกรและปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของเกษตรกรที่ทำการเช่าที่ดิน เนื่องจากเจ้าของที่ดินต้องการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินให้สูงกว่าเดิม โดยได้ขายที่ดินให้กับนายทุนหรือนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์

2) ผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมไปยังชานเมืองและในพื้นที่ชานเมืองเองนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่างๆ พื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ว่างจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นพื้นที่พักอาศัยหรือย่านชุมชนการค้า

นอกจากนี้แล้ว การขยายตัวของชุมชนในย่านที่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมเข้าไป โดยขาดการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและการควบคุมการเติบโต ยังก่อให้เกิดปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินผิดประเภทและการใช้ที่ดินอย่างไม่เป็นระบบ การจัดสรรที่ดินมักเป็นไปอย่างอิสระ การตัดถนนแบ่งแปลงขาดการวางแผนรองรับในอนาคต พื้นที่ปลูกสร้างของเมืองจะขยายตัวอย่างรวดเร็วไปตามอิทธิพลของถนน ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ที่ดินตามมาโดยจะเกิดการเพิ่มขึ้นของการใช้ที่ดินประเภทต่างๆ อย่างรวดเร็ว จนรัฐไม่สามารถจัดหาบริการสาธารณะต่างๆ ให้เพียงพอกับความต้องการของประชากรและกิจกรรมที่เกิดขึ้น นอกจากนั้นแล้วยังมีการจับจองที่ดินเพื่อการเก็งกำไร โดยไม่มีการใช้ประโยชน์ เกิดเป็นปัญหาที่ว่างขึ้นระหว่างถนนที่เริ่มเกิดการ

พัฒนา โดยในบริเวณที่เหล่านี้อย่างไม่มีการพัฒนาในที่ดินให้เกิดประโยชน์ ที่ว่างจะถูกเก็บไว้เพื่อการ
เก็งกำไร ไม่ได้มีการพัฒนาใช้ประโยชน์ตามศักยภาพแต่อย่างใด ทำให้ไม่สามารถนำทรัพยากรดิน
ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด

3) ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม

เมื่อมีการขยายตัวของที่อยู่อาศัย สิ่งก็ตามมาคือ สภาพแวดล้อมโดยรอบจะเสื่อม
ลง เกิดมลภาวะทางอากาศ ซึ่งเป็นผลมาจากการจราจรที่มีปริมาณเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังรวมถึงฝุ่น
ละอองต่างๆ ที่เกิดจากการก่อสร้างต่างๆ ทั้งการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ถนนสายต่างๆ มลพิษทางน้ำ
ในคลองต่างๆ ซึ่งไม่สามารถใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภคได้แล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิต
ต่างๆ ที่มีอยู่ในน้ำไม่สามารถดำรงอยู่ได้ สาเหตุหลักเกิดจากการปล่อยน้ำเสียจากบ้านพักอาศัย
หมู่บ้านจัดสรร โดยขาดการบำบัดก่อนที่จะลงสู่น้ำลำคลองส่วนรวม ซึ่งส่งผลกระทบต่อคนใน
ชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยบริเวณริมคลองสายต่างๆ และเกษตรกร ที่ไม่สามารถใช้น้ำเพื่ออุปโภค
บริโภคจากคลองสายต่างๆ ซึ่งมีผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมลพิษทางเสียง ที่เกิด
จากการจราจร ที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปี ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านเสียงรบกวน โดยเฉพาะผู้ที่อยู่
บริเวณถนนสายหลัก ซึ่งก่อให้เกิดความเครียดโดยไม่รู้ตัว

ผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่มีการขยายตัวของที่อยู่
อาศัย ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ตามมา โดยเกิดเป็นผลกระทบทั้งทางตรงและ
ทางอ้อม ในแง่บวกและแง่ลบ

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุวัฒนา สุกใส (2524)ศึกษาการใช้ที่ดินเกษตรกรรมชานเมืองโดยใช้เขต
ลาดกระบังเป็นกรณีศึกษา พบว่าเขตลาดกระบังเป็นเขตต่อชนบท (Rural-urban Fringe) ที่
กำลังเปลี่ยนสภาพเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว โดยลักษณะเริ่มแรกบริเวณนี้มีลักษณะทางกายภาพและ
สังคมเป็นชนบท มีการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพของประชากรดำเนินไปอย่างสอดคล้อง
กับสภาพธรรมชาติของพื้นที่ในรูปแบบสังคมการเกษตรบนพื้นที่ดินอันอุดมสมบูรณ์เหมาะสม
สำหรับปลูกข้าวและมีลำคลองหลายสายตลอดทั่วทั้งพื้นที่ แต่ในปัจจุบันได้ถูกความเป็นเมืองรุก
ล้ำเข้าไป ทำให้สภาพชนบทค่อยๆ หดไป ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ที่ดินแบบชนบทมา
เป็นการใช้ที่ดินแบบเมืองมากขึ้น

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเกษตรกรรมมาเป็นการใช้ที่ดินแบบเมือง มีสาเหตุมาจากการปรับปรุงการคมนาคมด้านถนน การเพิ่มของประชากรกรุงเทพมหานครอย่างรวดเร็ว การขยายตัวของที่อยู่อาศัยและอุตสาหกรรม รวมทั้งการขยายตัวของหน่วยงานรัฐบาล ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมอันอุดมสมบูรณ์ ประการต่อมาคือ การขาดแคลนพื้นที่สีเขียวของกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้แล้วการเพิ่มปัญหาของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากความไม่เพียงพอของสาธารณูปโภค ซึ่งรัฐจะต้องจัดการบริการให้ทั่วถึงพื้นที่เมืองที่เปิดใหม่ และขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือในระหว่างที่เจ้าของที่ดินยังไม่พร้อมที่จะลงทุนบนที่ดินของตน ที่ดินซึ่งถือว่ามีค่าความอุดมสมบูรณ์ที่สุดของประเทศยังคงปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าปราศจากคุณค่าทางเศรษฐกิจ

ประการสุดท้ายคือ ปัญหาทางสังคมส่วนใหญ่นั้นเนื่องมาจากชาวนาที่ไม่สามารถที่จะทำนาได้อีกต่อไป เป็นสภาพที่ชาวนาจะยอมรับและต้องการการปรับตัวที่ถูกต้อง โดยทั่วไปชาวนาไทยมักจะไม่มียี่ที่ดินของตนเอง ขาดความรู้ในวิชาการสมัยใหม่ เมื่อไร้ที่ทำกินจึงอยู่ในสภาพที่ว่างงาน จำเป็นที่รัฐบาลจะต้องวางมาตรการ การใช้ที่ดินเพื่อให้ชาวนาชนเมืองยังมีโอกาสประกอบอาชีพของตน

จากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในเขตลาดกระบัง ทำให้มีความจำเป็นในการกำหนดเป้าหมายหลักของแผนการใช้ที่ดินของชานเมืองชั้นนอก โดยกำหนดให้คงสภาพพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อส่งเสริมการกินดีอยู่ดีของชาวนาดลาดกระบัง และจะต้องมีนโยบายที่สอดคล้องกับเป้าหมายหลักคือ จะต้องใช้ที่ดินให้เหมาะสมตามสมรรถนะของดิน ส่งเสริมโครงการพัฒนาที่จะอนุรักษ์สภาพพื้นที่เกษตรกรรม จำกัดการขยายตัวของชุมชนเมืองให้อยู่เฉพาะในเขตขอบเขตที่เหมาะสม รวมทั้งป้องกันสถานะแวดล้อมที่เป็นพิษอันเนื่องมาจากการใช้ที่ดินเป็นเมือง เพื่อไม่ให้เกิดผลเสียต่อพื้นที่เกษตรกรรม

อำพัน รุ่งวรรณวงศ์ (2525) เขตชานเมืองชั้นนอกของกรุงเทพมหานครเป็นเขตต่อชนบท (Rural-Urban Fringe) ที่มีการใช้ที่ดินส่วนใหญ่ในการทำเกษตรกรรม ซึ่งได้แก่ เขตหนองแขม บางขุนเทียน ดลิ่งชัน หนองจอก ลาดกระบัง และมีนบุรี ในปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้กำลังมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เป็นภาคนอกเกษตรกรรม เนื่องจากการขยายตัวอย่างกระจัดกระจายของเมือง การวางแผนการใช้ที่ดินอย่างรอบคอบจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างการใช้ที่ดินแบบชนบทและแบบเมือง กลยุทธ์ในการป้องกันพื้นที่เกษตรกรรมเหล่านี้คือ การแบ่งเขต (Zoning) เพื่อควบคุมการขยายตัวของชุมชนเมืองให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม การศึกษาในครั้งนี้

ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเขตชานเมืองชั้นนอก ตลอดจนเสนอแนะแนวทางในการวางแผนการใช้ที่ดิน โดยใช้เขตบางขุนเทียนเป็นกรณีศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า เขตบางขุนเทียนมีลักษณะกายภาพเป็นแบบชนบท พื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มซึ่งเหมาะแก่การเกษตรกรรม และมีพื้นที่เกษตรกรรม 108,263.7 ไร่ หรือร้อยละ 95.60 ของพื้นที่ทั้งเขตในปี 2522 แต่ในปัจจุบันลักษณะดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉลี่ยมีการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เมืองประมาณ 301.8 ไร่ต่อปี เนื่องจากการขยายตัวของเมืองเข้าสู่พื้นที่ชนบท ความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นมีสาเหตุหลายประการ คือ การปรับปรุงด้านคมนาคมขนส่ง การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม การขยายตัวของที่อยู่อาศัย และการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วของกรุงเทพมหานคร

ผลจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินคือ พื้นที่ที่เหมาะสมกับการเกษตรกรรมมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศกำลังจะสูญเสียไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาหลายประการทั้งในเขตต่อชนบทเองและนอกพื้นที่ แต่ผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงคือ เกษตรกร เนื่องจากการสูญเสียพื้นที่สำหรับประกอบอาชีพของตน ผลที่ตามมา คือ พื้นที่สำหรับประกอบอาชีพลดลง เนื่องจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมและหมู่บ้านจัดสรร ปัญหาน้ำเสีย น้ำเน่า และสารพิษ ซึ่งโรงงานอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัยปล่อยลงสู่ลำคลองต่างๆ เกษตรกรต้องใช้น้ำในลำคลองเพื่อประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตประจำวัน และการคมนาคมขนส่ง จึงก่อให้เกิดความเดือดร้อนอย่างมาก นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษ ทำให้สัตว์น้ำต่างๆ ตามธรรมชาติลดจำนวนลง และทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผลเท่าที่ควร

ดังนั้นในการวางนโยบายการวางแผนการใช้ที่ดินของเขตบางขุนเทียน ซึ่งได้กำหนดขึ้นจากผลประโยชน์ของเกษตรกรเป็นสำคัญ และพิจารณาร่วมกับแนวโน้มการใช้ที่ดินอันเนื่องมาจากโครงการต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในเขตบางขุนเทียนและพื้นที่ต่อเนื่อง โดยมีนโยบายการวางแผนการใช้ที่ดินดังนี้

- เขตบางขุนเทียนจะต้องมีการใช้ที่ดินเหมาะสมตามสมรรถนะของดิน
- กำหนดขอบเขตการขยายตัวของชุมชนเมืองให้อยู่ในที่ที่เหมาะสม โดยไม่รุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรม
- ส่งเสริมโครงการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรม

- ป้องกันสิ่งจำเป็นพื้นฐานสำหรับการเกษตรคือ คุคลองต่างๆ และความอุดมสมบูรณ์ของดิน

จากเป้าหมายหลักและนโยบายดังกล่าวจึงได้เสนอแนะแนวทางการกำหนดแผนการใช้ที่ดินในเขตบางขุนเทียน ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่เมืองแยกจากกันอย่างเด่นชัด และในการวางแผนการใช้ที่ดินจำเป็นต้องวางแผนนโยบายเพื่ออนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งทำได้โดยการกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดิน ประโยชน์ของการกำหนดการใช้ที่ดินคือ ทำให้สามารถอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ในกรุงเทพมหานครไว้ได้ ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ทางด้านภูมิทัศน์และเป็นการรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีของเมืองเอาไว้ นอกจากการกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดินแล้ว ยังต้องมีการส่งเสริมการเกษตรควบคู่กันไปด้วย จึงจะสามารถบรรลุเป้าหมายหลัก คือการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้ และสามารถเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการใช้ที่ดินในเขตชานเมืองอื่นๆ ต่อไป

สุนันทา สุวรรณโณคม และคณะ (2530) ได้ทำการวิจัยเบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้พื้นที่รอบเขตกรุงเทพมหานคร และการเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้พื้นที่ รวมถึงผลของการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม จิตวิทยาของผู้ใช้พื้นที่เหล่านั้นในปัจจุบันและภาวะการณ์ย้ายถิ่นในเขตโดยขอบเขตในการศึกษาได้กำหนดพื้นที่ในการสุ่มตัวอย่าง 3 เขต คือ เขตบางเขน เขตบางกะปิ และเขตมีนบุรี เนื่องจากทั้ง 3 เขตนี้ เป็นเขตที่มีการเคลื่อนของอัตราประชากรในลักษณะที่รวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตบางเขนและเขตบางกะปิ

ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขนาดของเมืองและความเป็นเมืองขยายออกไปอย่างรวดเร็วคือปัญหาการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรของกรุงเทพมหานครในระยะตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา โดยมีความสัมพันธ์กับอัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยประกอบอาชีพในกรุงเทพมหานคร โดยชุมชนได้แผ่ขยายออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่ ถนนสายสำคัญที่ตัดสู่ชานเมืองเป็นสื่อในการขยายตัวของชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ลักษณะการใช้พื้นที่ดินเปลี่ยนแปลงไปจากพื้นที่เดิม ซึ่งใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมเป็นสำคัญ กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยในรูปหมู่บ้านจัดสรร ที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ

โดยลักษณะทางเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะสังคมเกษตรกรรมแบบเดิมมาเป็นสังคมสมัยใหม่ในระบบที่มีอุตสาหกรรมรวมอยู่ด้วย มีผู้คนจากที่อื่นเข้าไปตั้งถิ่น

ฐานกันอยู่มากกว่าผู้ที่อาศัยมาดั้งเดิม ด้านฐานะความเป็นอยู่พบว่า ผู้ที่ย้ายเข้ามาอาศัยในบริเวณนี้โดยทั่วไปเป็นผู้มีฐานะในระดับปานกลางซึ่งไม่ร่ำรวยพอที่จะซื้อที่อยู่อาศัยในเมืองได้ เนื่องจากราคาที่ดินสูงขึ้น จึงจำเป็นต้องเช่าซื้อที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองในแถบชานเมือง ซึ่งถึงแม้จะไกลแต่การคมนาคมสะดวก สำหรับผู้มีรายได้น้อยที่อยู่ในบริเวณนี้เพราะบริเวณนี้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญที่โรงงานใหญ่ๆ หลายแห่ง จึงมีกรรมกรเป็นจำนวนมาก ที่มีภูมิลำเนาจากที่อื่นเข้ามาทำงานในโรงงานใหญ่ๆ เหล่านี้ โดยอาศัยอยู่ใกล้ที่ทำงาน ด้านการย้ายถิ่นพบว่า ประชากรส่วนใหญ่ในบริเวณนี้ เป็นผู้ที่ย้ายมาตั้งภูมิลำเนาใหม่ โดยเข้ามาอยู่เมื่อความเจริญในกรุงเทพมหานครแผ่ขยายไปในบริเวณชานเมือง และมีความตั้งใจที่จะอยู่อย่างถาวร

รังสรรค์ นันทกาวงศ์ (2531) ได้ศึกษาความสามารถในการต้านทานการบุกรุกของพื้นที่เมืองที่มีต่อพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง : กรณีศึกษาเขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร พบว่า เขตหนองแขมเป็นเขตชานเมืองที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะการขยายตัวทางด้านประชากรและพื้นที่เมือง ซึ่งมีผลให้พื้นที่เกษตรกรรมในเขตหนองแขมลดลงอย่างรวดเร็ว และจากการศึกษาสถิติการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมในช่วงปี 2524-2530 พื้นที่เกษตรกรรมลดลงแตกต่างกันไป กล่าวคือ พื้นที่ผลิตนาข้าวลดลงมากที่สุด ส่วนพื้นที่ผลิตสวนผัก สวนผลไม้ และสวนไม้ดอกไม้ประดับ (ยกเว้นสวนกล้วยไม้) ลดลงในระดับปานกลาง ในขณะที่พื้นที่สวนกล้วยไม้เพิ่มขึ้น

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่าพื้นที่เกษตรกรรมทั้ง 4 ประเภทมีแรงต้านทานการบุกรุกของพื้นที่เมืองแตกต่างกัน โดยสวนกล้วยไม้มีแรงต้านทานการบุกรุกของเมืองสูงที่สุด ซึ่งเกิดขึ้นจากแรงต้านทานแท้หรือผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับสูงมากพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสุขสบาย ในขณะที่การเกษตรประเภทอื่นๆ ได้รับผลตอบแทนต่ำมาก แต่ที่สามารถดำรงอยู่ได้เพราะมีแรงต้านทานเทียม ซึ่งเกิดจากกรรมสิทธิ์หรือการถือครองในที่ดินโดยการเช่า และเมื่อเปรียบเทียบแรงต้านทานทั้ง 2 ประเภท พบว่า แรงต้านทานแท้จะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ถ้าเกษตรกรยังได้รับผลตอบแทนสูง ซึ่งต่างจากแรงต้านทานเทียมจะสิ้นสุดลงในทันทีถ้าเจ้าของที่ดินต้องการขายหรือพัฒนาที่ดินนั้น ดังนั้นในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตหนองแขม สามารถทำได้โดยการลดแรงบุกรุกของเมืองและในขณะเดียวกันเพิ่มแรงต้านทานของพื้นที่เกษตรกรรมในทางปฏิบัติแล้วการลดแรงบุกรุกควรจะจำกัดการพัฒนาระบบถนนเท่าที่จำเป็นและตามความเหมาะสม และในการเพิ่มแรงต้านทานเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์พื้นที่เกษตร ควรจะประกอบด้วยมาตรการทางด้านภาษี ด้านการตลาด การบริหาร การผังเมือง และการคลัง

พรวรรณ สุรนนท์ (2535) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในบริเวณชุมชนชานเมืองกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของชุมชนชานเมือง โดยข้อมูลที่น่ามาใช้ในบริเวณชุมชนชานเมืองกรุงเทพมหานคร โดยข้อมูลที่น่าใช้ในการศึกษาได้เลือกตัวอย่างจากครัวเรือนที่อยู่ในชุมชน แขวงลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษาพบว่า กรุงเทพมหานครมีการเจริญเติบโตและขยายตัวขึ้นทั้งในด้านพื้นที่เมืองและจำนวนประชากร ซึ่งมีการขยายจากบริเวณศูนย์กลางเมืองไปสู่บริเวณชุมชนชานเมือง เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคนั้นๆ กล่าวคือ พื้นที่ของบริเวณที่พักอาศัย พาณิชยกรรม การประกอบอาชีพของประชากร มีทั้งอาชีพรับจ้าง ราชการ ค้าขาย ประกอบธุรกิจต่างๆ ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม มีการทำงานด้านการเกษตรกรรมเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนชานเมืองมีทั้งผู้ที่อพยพมาจากในตัวเมืองกรุงเทพมหานครและจากภาคต่างๆ ของประเทศมากกว่าผู้ที่มีภูมิลำเนาเดิมในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ในด้านความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในทางส่วนตัว ยังมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันดี แต่ในด้านเศรษฐกิจจะมีการติดต่อช่วยเหลือร่วมมือกันน้อย

วรัญญา แตรวิจิตร (2542) ศึกษาผลกระทบการพัฒนาเมืองต่อพื้นที่เกษตรกรรมในเขตประเวศ กรุงเทพมหานคร พบว่าพื้นที่เกษตรกรรมของเขตประเวศส่วนใหญ่อยู่บริเวณทางตอนเหนือของแขวงประเวศ และทางตะวันออกของแขวงดอกไม้ ซึ่งเป็นบริเวณที่การพัฒนาเข้าไปไม่ถึง พื้นที่เกษตรกรรมที่พบอยู่มาก ได้แก่ พื้นที่ทำประมงน้ำจืด รองลงมาเป็นพื้นที่ทำนาข้าว และพืชสวน ตามลำดับ สำหรับประเด็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมนั้น พื้นที่เกษตรกรรมมีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง จากจำนวน 11,869 ไร่ ปี พ.ศ. 2530 เหลือเพียง 7,962 ไร่ ในปี พ.ศ. 2536 โดยพื้นที่ดังกล่าวถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ทิ้งร้าง หรือเป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่าเพื่อรอการพัฒนาต่อไป นอกจากนี้พื้นที่เกษตรกรรมที่เหลืออยู่ต้องประสบกับปัญหาทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมจากการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ และปัญหาจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ ผลกระทบจากการพัฒนาเมือง ทั้งการขยายตัวของพื้นที่เมือง และการขยายระบบโครงข่ายคมนาคมขนส่ง ตลอดจนโครงการพัฒนาพื้นที่ขนาดใหญ่ทั้งของรัฐและเอกชน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ในเขตประเวศ

กล่าวโดยสรุป พื้นที่ชานเมืองกรุงเทพมหานครมีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่และได้ประสบปัญหาการบุกรุกพื้นที่เกษตรกลายเป็นพื้นที่เมืองเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น โดยมีปัจจัยทางด้านโครงข่าย

คมนาคมเป็นตัวนำไปสู่พื้นที่เกษตรกรรม จนก่อให้เกิดการสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรม ปัญหาการใช้ที่ดินของเมืองด้านอื่นๆ และเกิดผลกระทบในด้านต่างๆ ต่อชุมชนเกษตรกร

2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี วรรณกรรม และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้กรอบแนวคิดในการวิจัยดังต่อไปนี้

พื้นที่ในการศึกษาคั้งนี้คือ พื้นที่เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ชานเมืองซึ่งเป็นเขตติดต่อเมืองที่กำลังเปลี่ยนสภาพเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว ในอดีตสภาพทางกายภาพและสังคมเป็นชนบท มีการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่ นั่นคือมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและตั้งถิ่นฐานตามแนวลำคลอง เพื่อการบริโภคอุปโภค และการสัญจร แต่ในปัจจุบันถูกความเป็นเมืองรุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรมมากขึ้น ทำให้พื้นที่เหล่านี้กำลังมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินแบบชนบทมาเป็นการใช้ที่ดินแบบเมืองมากขึ้น

ปัจจัยที่สำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างรวดเร็ว คือ การพัฒนาและการปรับปรุงโครงข่ายคมนาคม การเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว การขยายตัวของที่อยู่อาศัย รวมทั้งราคาที่ดินในพื้นที่ชานเมืองที่มีราคาไม่สูง ประกอบกับมีสิ่งแวดล้อมที่ดี และนโยบายของรัฐบาล ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น และในการพัฒนาและการขยายตัวของที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นในรูปของหมู่บ้านจัดสรร

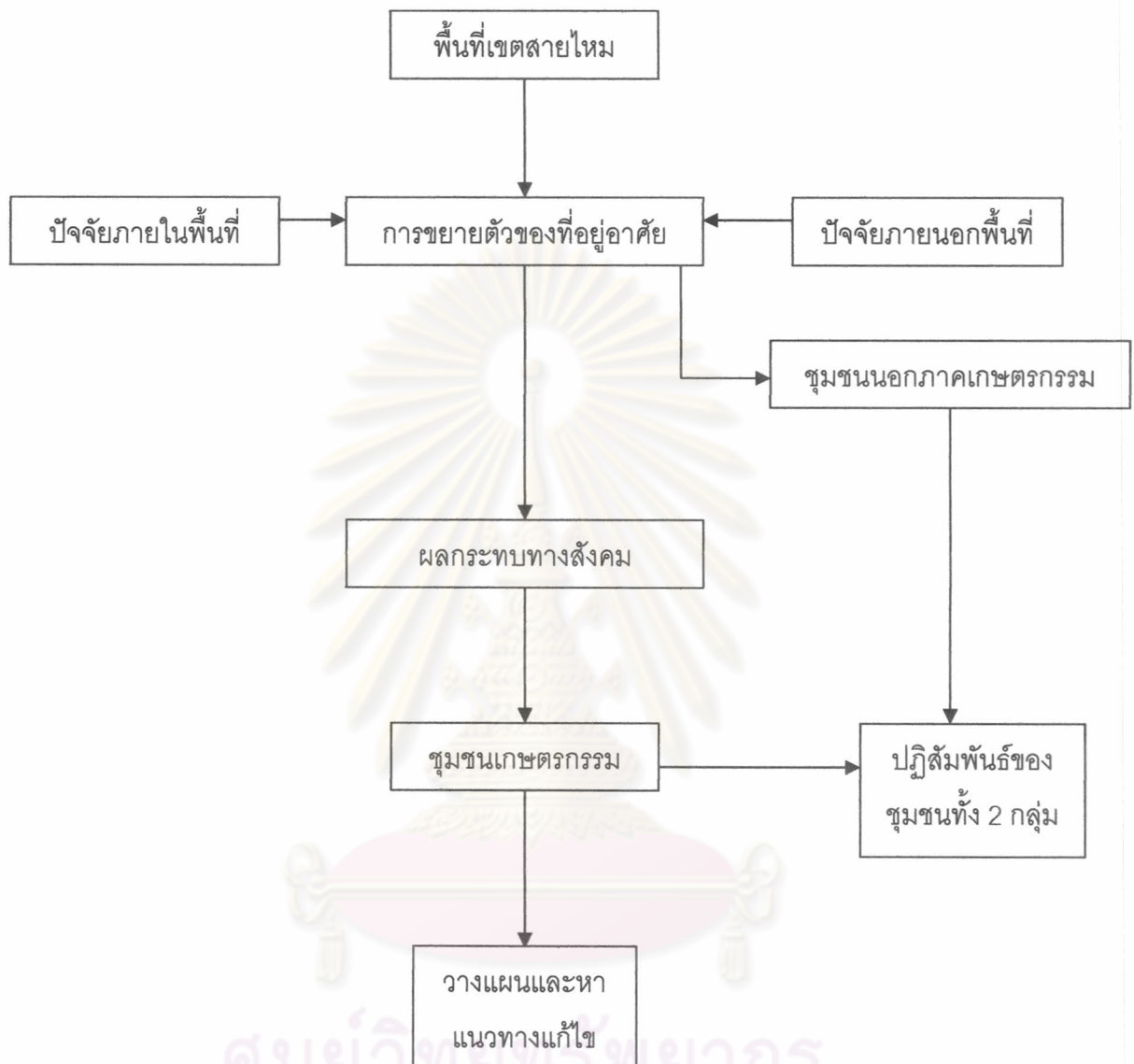
นอกจากนี้การขยายตัวของที่อยู่อาศัยที่เพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการใช้ที่ดินแล้ว ยังส่งผลกระทบทางสังคมโดยตรงต่อเกษตรกรในพื้นที่ เนื่องจากการสูญเสียหรือการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นที่ในการประกอบอาชีพ ทำให้เกษตรกรบางส่วนขายที่ดินเมื่อได้รับค่าตอบแทนสูงพอที่จะดำรงชีวิต แต่ถ้าการถือครองในที่ดินโดยการเช่าซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินของตนเอง มีผลอย่างมากต่อการเลิกทำเกษตรกรรม เมื่อเจ้าของที่ดินต้องการขายหรือพัฒนาที่ดินในพื้นที่นั้น ประกอบกับการขยายตัวของที่อยู่อาศัยทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เช่น การปล่อยน้ำเสีย โดยไม่ผ่านการบำบัด ลงสู่ลำคลองต่างๆ เป็นผลให้เกษตรกรไม่สามารถใช้น้ำทำการเพาะปลูกได้ผลผลิตเท่าที่ควร และไม่สามารถหาแหล่งน้ำอื่นๆ ได้ จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนอาชีพของเกษตรกร

สรุปได้ว่าการขยายตัวของที่อยู่อาศัยก่อให้เกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน คือจากพื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นพื้นที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่มีปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และที่สำคัญคือ ผลกระทบทางสังคม ที่ทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพ ซึ่งการขยายตัวของที่อยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลงอาชีพมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น ในอดีตเคยซื้อของอุปโภคบริโภคที่ตลาด แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปซื้อที่ห้างสรรพสินค้าหรือซูเปอร์มาเก็ตแทน หรือแม้แต่สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของเกษตรกรที่ในอดีตนิยมที่ทุ่งนา แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นที่ห้างสรรพสินค้าหรือซูเปอร์มาเก็ตมากขึ้น

นอกจากนี้ขยายตัวของพื้นที่อาศัยในพื้นที่เขตสายใหม่ทำให้เกิดชุมชน 2 ชุมชน คือ ชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อยู่พื้นที่มาช้านาน และชุมชนนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นชุมชนที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นประชากรทั้ง 2 กลุ่มย่อมมีปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์กันไม่มากนักน้อย หรือมีความขัดแย้ง ความไม่พอใจ อันเนื่องมาจากประชากรทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกันในลักษณะประชากร เช่น ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ค่านิยม ฯลฯ โดยมีสถาบันทางสังคมที่สามารถพบปะหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา ฯลฯ

จากผลกระทบที่เกิดจากการขยายตัวของที่อยู่อาศัยนั้น ควรมีการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินควบคู่กับการวางแผนโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งวางแผนและแก้ไขปัญหาแก่กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อให้ดำรงอยู่ในพื้นที่ต่อไป โดยมีปัญหาหรืออุปสรรคน้อยที่สุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : จากการวิเคราะห์